

POLOŽAJ ALOHTONIH VRST V SLOVENSKI AVIFAVNI

Position of introduced species in the Slovene avifauna



Seznam favne je osnova za vsakršne zoološke favnistične in ekološke raziskave v neki državi ali na nekem območju. Načelo je preprosto: najprej moramo vedeti, kaj na območju biva, da se temu lahko podrobneje posvetimo. Seznam nosi kopico pomembnih informacij, od najosnovnejših, to je registra vrst, do bolj kompleksnih, kot so raziskanost in vrstna pestrost. Seznam pa je lahko tudi podlaga za nadaljnja razmišljanja na temo favne in z njo povezanih področij. Ob pregledovanju v pričujoči številki objavljenega najnovejšega seznama slovenske avifavne (BOŽIČ 2001) se nehote zastavlja vprašanje o položaju alohtonih, torej tujerodnih vrst ali eksotov pri nas. Te so v seznamu pomešane med kategorijama C in E, deloma tudi A, B in D. V današnjem seznamu je 13 vrst, ki jim lahko pripišemo nesporno alohtonost v evropskem prostoru, preostale 4 vrste so sicer avtohtone evropske gnezdilke, vendar je njihovo poreklo v Sloveniji zanesljivo alohtono. Za dodatnih 8 vrst, avtohtonih evropskih gnezdilok, pa ni jasno, ali so osebk, opazovani v Sloveniji, izvirali iz naravnih ali umetno vzrejenih populacij.

Kaj pomenijo alohtone vrste v sklopu slovenske avifavne? Alohtonih vrst nikakor ne smemo obravnavati kot povečevanje biodiverzitete ptic v Sloveniji, čeravno se to v praksi zares godi, pač pa kot posebno obliko polucije. V najbolj skrajnih primerih vodijo nespametne ali naključne naselitve potencialno invazivnih tujerodnih vrst v lokalno izumiranje avtohtone favne in tudi flore, kar se je pripetilo na prenekaterih tropskih otokih. Vpliv eksotov na izumiranje poteka prek plenilstva, tekmovalnosti, vnosa bolezni in hibridizacije (SUTHERLAND 2000). Tudi v Evropi je to pereč problem. Med pticami naj nam bo za primer beloglavka *Oxyura leucocephala*, globalno ogrožena in v Evropi avtohtona vrsta. V Veliki Britaniji so zaradi različnih vzgibov naselili ameriško vrsto belolično trdorepko *Oxyura jamaicensis*. Raca je očitno uspešno zasedla prazno ekološko nišo in se danes širi še drugod po Evropi. Ob širjenju je belolična trdorepka prišla v stik z avtohtono populacijo beloglavk v Španiji. Posledice, ki jih ni nihče pričakoval, so bile katastrofalne. Izkazalo se je, da reprodukcijska prepreka med vrstama ni dovolj močna, da bi onemogočila hibridizacijo (HUGHES 1997). Posledica je izgubljanje vrstne identitete beloglavke in njeno izumiranje.

Tovrstna polucija seveda ni omejena le na interakcije znotraj ene taksonomske skupine, zlasti ne, ko govorimo o mehanizmih plenjenja, tekmovalja med vrstami in vnosa bolezni, pač pa se vplivi med seboj prepletajo podobno, kot se to dogaja v naravnih ekosistemih. Ornitologi lahko k boljšemu poznavanju te problematike prispevamo z evidentiranjem alohtonih vrst ptic, kar bo dobrodošlo orodje naravovarstvenih raziskavah pri iskanju vzrokov ogrožanja in ohranjanja prenekaterih avtohtonih vrst.

Pri pregledovanju seznama kmalu ugotovimo, da sicer mednarodno uveljavljena kategorizacija ni dovolj za razumevanje problema tujerodnosti v slovenski avifavni. Problem alohtonih vrst se je pokazal kot pereč v rastlinskem svetu, zato so botaniki izdelali vrsto izrazov, ki opredeljujejo status, poreklo in druge značilnosti alohtonih vrst (JOGAN 2000). Dobra opredelitev je pomembna za naravovarstveno vrednotenje. Kot eno izmed možnosti predstavljam svoj

pogled takšne kategorizacije za ptice. V osnovi so alohtone vrste z vidika naše avifavne dveh kategorij: gnezdilke in negnezdilke. S slovenskega vidika so gnezdilke (a) namerno vnešene, (b) nenamerno vnešene in (c) pritepene gnezdilke. Namerno vnešene gnezdilke so vse tiste, ki jih je človek namenoma naseljeval v naravno okolje, večinoma za potrebe športnega lova, in sčasoma jim je uspelo razviti prostoživeče ter v naravi gnezdeče populacije. Primer iz slovenske avifavne je fazan *Phasianus colchicus*, ki v naravi sicer gnezdi, vendar obstoj populacije ni mogoč brez pomoči človeka. Pri fazanu v Sloveniji je vnos novih ptic v naravno okolje bolj ali manj stalen. Te ptice so različnega izvora, zato se danes v Sloveniji pojavlja kar nekaj različnih podvrst in oblik, ki se med sabo tudi križajo, npr. *P. c. colchicus*, *P. c. torquatus*, *P. c. mongolicus* in oblika *P. c. forma tenebrosus* (lastni podatki). Nenamerno vnešene gnezdilke so tiste, pri katerih človek njihove naselitve v naravno okolje ni načrtoval. To so tiste vrste, ki jim je iz pobeglih farmskih ali parkovnih osebkov uspelo razviti prostoživečo gnezdečo populacijo. Najbolj znan je primer domačega goloba *Columba livia* forma *domestica*, pri nas alohtone oblike skalnega goloba *Columba livia*, ki ji je uspelo razviti močno gnezdečo populacijo, a je pri ornitoloških popisih v Sloveniji ostala neopazena (SORGO 2000). Hibridizacija, ki je v tem primeru znotrajvrstna, je pripeljala do mešanih populacij skalnega in domačega goloba. Verjetno je, da danes v Sloveniji nimamo več gensko čiste populacije skalnega goloba. Drug primer pobeglih ptic je labod grbec *Cygnus olor*, za katerega domnevajo, da je večina danes gnezdeče evropske populacije pravzaprav mešanica divjih in pobeglih parkovnih ptic (WIELOCH *et al.* 1997). V skupino pritepenih gnezdilk lahko sodijo vse tiste alohtone namerno ali nenamerno vnešene vrste, ki jim je v Evropi uspelo razviti dovolj močne in invazivne naturalizirane populacije, sposobne naravnega širjenja iz svojih naseljitvenih žarišč tudi drugam. V Slovenijo so te vrste prišle po naravni poti, čeprav je njihovo poreklo v Evropi alohtono. Teh vrst ni veliko, edini znani primer v Sloveniji pa je aleksander *Pisttacula krameri*, ki naj bi pri nas domnevno oblikoval majhno gnezdečo populacijo kratkega veka (GEISTER 1995).

Negnezdilke so z vidika ogrožanja avtohtone avifavne manj pomembne, vendar so potencialna nevarnost v primeru gnezdenja in vdora v avtohtone ekosisteme z vzpostavljanjem biotskih interakcij z avtohtonimi vrstami. Negnezdeče eksote lahko obravnavamo kot (a) neuspešno namerno naseljene vrste, (b) pritepenke in (c) ubežnice. Naseljevanje vrst za potrebe športnega lova ni bilo vselej uspešno, zato lahko te vrste obravnavamo kot neuspešno namerno naseljene negnezdilke. Med kopico takih vrst sodi tudi španska kotorna *Alectoris rufa*, pri kateri je poskus naselitve po današnjem vedenju spodletel. Pritepenke so vrste, ki imajo v Evropi naturalizirane alohtone populacije in se pri nas pojavljajo le kot negnezdilke, saj gnezditve do sedaj v Sloveniji še ni bila potrjena (npr. belolična trdorepka). Velikokrat je težko razlikovati med pritepenkami in ubežnicami, npr. pri racah rodu mandarink *Aix*, saj ni jasno, ali so opazovane ptice pobegle parkovne živali ali osebkovi iz naturaliziranih evropskih populacij. In naposled so tu še ubežnice (npr. kitajski slavček *Leiothrix lutea*), katerih osebkovi, so pobegle živali iz umetno vzrejenih populacij in se v tujem naravnem okolju pojavljajo večinoma le krajši čas z redko več kot enim osebkom. Ravno ubežnice so tista skupina alohtonih vrst, ki jo ornitologi najbolj zanemarjajo. Seznam avifavne zajema 7 ubežnic, čeprav jih je glede na različne neobjavljene vire precej več. Pri opazovanju takih vrst so terenski ornitologi vedno v precepu, ali je opazovanje ubežnic sploh pomembno. Poglejmo si primer rastlin, kjer botaniki vsako vrsto, najdeno zunaj umetnih rastišč, evidentirajo v seznamu rastlin Slovenije, pa čeprav se ta vrsta v naravi pojavlja le prehodno - efemerofit

(TRPIN & VREŠ 1995, JOGAN ustno). Leta 1991 je bil objavljen pregled favne sesalcev Slovenije, kjer so bile navedene tudi vse bolj ali manj priložnostno pobegle vrste, med njimi tudi nutrija *Myocastor coypus* (KRYŠTUFEK 1991). Šele v zadnjih desetih letih so se na Ljubljanskem barju in obali iz pobeglih živali razvile prostoživeče populacije nutrij (KRYŠTUFEK & JANŽEKovič 1999) – dokaz, da beleženje ubežnic le ni tako jalovo delo. Registriranje ubežnic je torej pomembno s stališča evidentiranja prvega pojava vrste v naravi in njenega kasnejšega razvitja prostoživeče populacije. Vse vrste seveda nimajo potenciala, da vzpostavijo samostojno prostoživečo populacijo, ki je sposobna invazije in vdora v naravne ekosisteme. KRYŠTUFEK (1999) navaja nekaj značilnosti invazivnih alohtonih vrst (navedene so le značilnosti, ki naj bi veljale tudi za ptice): velik razmnoževalni potencial in kratek generacijski čas, dolga življenjska doba, velika disperzijska moč, obsežen areal, generalisti v prehranjevanju in izbiri habitata ter vrste zgodnjih sukcesij. Poleg tega se lahko ubežnice tako ali drugače umeščajo, sicer v manjši meri, tudi v naravne sisteme. Kot primer vzemimo skobčevko *Melopsittacus undulatus*, ki je bila najdena med ostanki plena čuka *Athene noctua* v Sečoveljskih solinah (RUBINIČ ustno). Tu se pojavi problem razmejitve, kaj je ubežnica in kaj ne. Ali je domača kokoš *Gallus gallus domesticus* ubežnica ali ne, če jo najdemo kot plen kragulja *Accipiter gentilis*? Botaniki uvrščajo med t.i. efemerofite vse vrste, najdene zunaj umetnih rastišč. Za ptice bi moralo veljati podobno, vendar pa je spričo velike mobilnosti ptic težje ločiti naravno okolje od umetnega. Tu se moramo seveda zanesti na zdravo presojo opazovalca in vseh, ki po njem povzemajo podatek. Sicer pa, na zaupanju in zdravi presoji v ornitologiji temeljijo tako ali tako tudi vse druge registracije ptic, mar ne?

AL VREZEC

Literatura

- Božič, L. (2001): Seznam ugotovljenih ptic Slovenije s pregledom redkih vrst. *Acrocephalus* 22 (106-107): 115-120.
- GEISTER, I. (1995): Ornitološki atlas Slovenije. DZS, Ljubljana.
- HUGHES, B. (1997): Ruddy Duck *Oxyura jamaicensis*. In: HAGEMEIJER, W.J. & M.J. BLAIR (eds.): The EBCC Atlas of European Breeding Birds. T & AD Poyser, London.
- JOGAN, N. (2000): Neofiti - rastline pritepenke. *Proteus* 63 (1): 31-36.
- KRYŠTUFEK, B. (1991): Sesalci Slovenije. Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana.
- KRYŠTUFEK, B. (1999): Osnove varstvene biologije. TZS, Ljubljana.
- KRYŠTUFEK, B. & F. JANŽEKovič (1999): Ključ za določanje vretenčarjev Slovenije. DZS, Ljubljana.
- SUTHERLAND, W.J. (2000): The Conservation Handbook: Research, Management and Policy. Blackwell Science Ltd., Oxford.
- ŠORGO, A. (2000): Domači golob *Columba livia* forma *domestica* - divja ptica, ki je ornitologi ne popisujejo. *Acrocephalus* 21 (102-103): 217-218.
- TRPIN, D. & B. VREŠ (1995): Register flore Slovenije, praprotnice in cvetnice. Zbirka ZRC 7, ZRC SAZU, Ljubljana.
- WIELOCH, M., S. MATHIASSEN & L. SAARI (1997): Mute Swan *Cygnus olor*. In: HAGEMEIJER, W.J. & M.J. BLAIR (eds.): The EBCC Atlas of European Breeding Birds. T & AD Poyser, London.